

PAPER DETAILS

TITLE: Afsar Timuçin ve Türkiye'de Felsefe

AUTHORS: Mustafa Gunay

PAGES: 16-28

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4331641>

Mustafa GÜNAY

Doç. Dr. | Assoc. Prof.

Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Adana-TÜRKİYE
Çukurova Uni., Faculty of of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education, Adana-TURKIYE

ORCID: 0000-0002-7733-7897

mgunay@cu.edu.tr

Afşar Timuçin ve Türkiye’de Felsefe

Öz

Bu makalede Afşar Timuçin’in Türkiye’de felsefi düşüncenin oluşumuna ve gelişmesine yaptığı katkılar bazı yönleriyle ele alınacaktır. Onun felsefeye bakışı, felsefe tarihçiliği, sanat anlayışı ve aydınlanma konusundaki düşünceleri irdelenecektir. Timuçin, özellikle düşünce tarihi, estetik ve sanat felsefesi alanındaki eserleriyle tanınır. Düşünce tarihi çalışmalarıyla birlikte Timuçin’in en fazla emek verdiği ve eserler ortaya koyduğu alanlardan biri de estetik ve sanat felsefesidir. Felsefenin estetik ve sanatla ilişkileri, estetik ve sanat felsefesi arasındaki farklılık ve ayrımlar Timuçin’in üzerinde durduğu konuların başında gelir. Timuçin’e göre insan güzelliği arayan bir varlıktır. Timuçin, güzeli araştıran insanın, güzelin ne olduğu ve ne olmadığı hakkındaki çeşitli sorulara cevap aradığını söyler. Timuçin’in estetik ağırlıklı felsefi çalışmalarının yanı sıra bilgi, bilim, yöntem, ahlak, siyaset ve aydınlanma sorunlarıyla ilgili yazıları da onun felsefi birikiminde önemli bir yer tutar. Timuçin’e göre felsefe insan hakkında bir araştırmadır. Felsefe tarihi de insanlık ve uygarlık tarihi çerçevesinde ele alınmalıdır. Ona göre, aydınlanma bir yaşam koşulu ve bir düşünme biçimidir. Timuçin, insanın geçmiş ve gelecek arasında yaşayan ve durumun bilinciyle düşünüp eyleyen bir varlık olduğunu söyler. Geçmişin mirası ve birikimi, insanın geleceğe yönelik çaba ve amaçlarının temelini oluşturur. Onun felsefe ve uygarlık tarihini, sanatı, estetik değerleri, aydınlanmayı vb. konuları ve sorunları insandan yola çıkan bir yaklaşımla ele aldığı söylenebilir. Timuçin herhangi bir filozofun ya da felsefenin ardından gitmeyip kendi düşünce yolunda yürüyen bir düşünürdür.

Anahtar Kelimeler: Afşar Timuçin, Türkiye’de felsefe, Felsefe tarihi, Estetik, Aydınlanma.

Afşar Timuçin and Philosophy in Turkey

Abstract

In this article, some aspects of Afşar Timuçin's contributions to the formation and development of philosophical thought in Turkey will be discussed. His view of philosophy, his historiography of philosophy, his understanding of art and his thoughts on enlightenment will be examined. Timuçin is especially known for his works on the history of thought, aesthetics and philosophy of art. Along with his works on the history of thought, one of the fields in which Timuçin has worked the most is aesthetics and the philosophy of art. The relationship between philosophy and aesthetics and art, and the differences and distinctions between aesthetics and philosophy of art are among the main topics Timuçin emphasizes. According to Timuçin, man is a being in search of beauty. Timuçin says that people who search for beauty seek answers to various questions about what beauty is and is not. In addition to his philosophical works on aesthetics, Timuçin's writings on the problems of knowledge, science, method, morality, politics and enlightenment also occupy an important place in his philosophical accumulation. According to Timuçin, philosophy is a research about human beings. The history of philosophy should be considered within the framework of the history of humanity and civilization. According to Timuçin, enlightenment is a condition of life and a way of thinking. Timuçin says that man is a being who lives between the past and the future and thinks and acts with the consciousness of the situation. The heritage and accumulation of the past form the basis of man's efforts and aims for the future. It can be said that he deals with issues and problems such as the history of philosophy and civilization, art, aesthetic values, enlightenment, etc. with an approach that starts from the human being. Timuçin is a thinker who does not follow any philosopher or philosophy but walks on his own path of thought.

Keywords: Afşar Timuçin, Philosophy in Turkey, History of philosophy, Aesthetics, Enlightenment.

Giriş

Bu çalışmada Cumhuriyet döneminin önemli düşünürlerinden biri olarak Afşar Timuçin’in (1939-26.07.2024) Türkiye’de felsefi düşüncenin oluşumuna ve gelişmesine yaptığı katkılar bazı yönleriyle ele alınacaktır. Bu çerçevede onun felsefeye bakışı, felsefe tarihçiliği, sanat anlayışı ve aydınlanma konusundaki düşünceleri makalenin ana hatlarını oluşturmaktadır. Çok yönlü bir düşünür/filozof ve sanatçı olarak Timuçin, özellikle düşünce tarihi, estetik ve sanat felsefesi alanındaki eserleriyle tanınır. Felsefe ve edebiyat konusundaki eserlerinin yanı sıra inceleme-eleştiri alanındaki çalışmaları ve çevirilerinin de unutulmaması gerekir. Lucien Goldmann gibi bazı felsefecilerin Türkiye’de tanınması onun sayesinde mümkün olmuştur. Yayıncılık ve özellikle dergicilik yönü de vardır.¹ Elbette özellikle hocalığı ve aydın kimliği, onun insan ve düşünür-sanatçı kişiliğinin bütünlüğünü oluşturan unsurlar arasında yer alır.

Türkiye’de felsefeye emek veren, ortaya koyduğu eserleriyle bu alanda bir düşünce birikimi meydana getiren pek çok kişi bulunmaktadır. Timuçin felsefenin farklı alanlarındaki çalışmalarıyla dikkat çeken bir isim olmakla birlikte hakkında yeterince inceleme ve değerlendirme yapıldığını söylemek zordur. Kendisiyle ilgili iki armağan kitap yayımlanmış (Çetin, 210; Bozkurt, 2014) ve ayrıca edebiyat bölümlerinde hayatı, sanatı, öyküleri ve şiirleri hakkında iki yüksek lisans tezi (Çınar Sekban, 2022; Gür, 2022) hazırlanmıştır. Bu durum ülkemizde kendi düşünürlerimizle, düşünce insanlarımızla ilgili eleştirel okumalar ve değerlendirmeler yapma bakımından ne kadar eksiklik/yetersizlik olduğunu da göstermektedir. Kendi düşünürlerimiz hakkında akademik ve akademi dışı çalışmaların artmasına ihtiyaç vardır.

Afşar Timuçin’in eserleri de irdelenmeyi ve değerlendirmeyi hak etmektedir. Onun hem bir edebiyatçı hem de bir düşünür olması, belki kitapları, denemeleri, şiirleri ve makaleleri klasik tarzda yazan ve eyleyen felsefecilere göre daha çok okunmasına, daha geniş toplum kesimlerine ulaşmasına katkıda bulunmuş olabilir. Bu bağlamda öncelikle şiir, öykü, roman ve edebiyat incelemeleri anımsanabilir. Nazım Hikmet, Sabahattin Ali ve Sait Faik Abasıyanık hakkındaki inceleme kitapları onun felsefeyi edebiyatla edebiyatı felsefeyle ilişkilendiren ve bir düşünürün bir edebiyatçıyı nasıl ele alabileceğini gösteren çalışmalardır. Bu bağlamda Timuçin edebiyat felsefesi ya da edebiyatı felsefe ile okuma ve yorumlama konusunda da önemli katkılarda bulunmuştur. Şiir, öykü ve romanlarının da felsefi yönleri bağlamında irdelenmesi yararlı olabilir.

Çalışmamızda, çok-yönlü bir düşünür olan Timuçin’in öncelikle düşünür kimliğini oluşturan bazı özelliklere değinecek ve devamında felsefe anlayışı ve felsefe tarihine bakışına yer vereceğiz. Devamında ise Timuçin’in felsefe çalışmalarının ana konuları arasında yer alan estetik ve sanat felsefesi anlayışını, estetik bağlamda insanın güzelliğe yönelişini nasıl ele aldığını dile getirmeye çalışacağız. Bu bağlamda sanatın gerçeklikle ilişkisi ve güzeli değerlendirmeye ilgili sorunlar da karşımıza çıkmaktadır.

Timuçin’in felsefeye ve felsefe tarihine bakışında yola çıktığı ya da dayandığı temel kavramlardan birinin insan olduğu görülmektedir. İnsanı/insanlığı tarih boyunca aydınlığa ve aydınlanmaya yönelik bir varlık olarak görmesi nedeniyle makalenin son kısmında Timuçin’in aydınlanma konusunda düşünceleri ve tutumu ele alınmaktadır.

Afşar Timuçin’in Düşünür Kimliğinin Belirgin Özellikleri

Felsefenin karanlık, zor ve anlaşılması güç vb. özelliklerinin yaygın bir anlayışla kabul gördüğü bir toplumda, Timuçin felsefenin aydınlık, anlaşılabilir ve sevinçli yönlerine dikkat

¹ *Felsefe Dergisi*, 1972 yılında Afşar Timuçin’in yönetiminde yayına başlamıştır. Dergi aralıklı olarak 12 Eylül darbesine kadar yayınlanmıştır. 1985 yılında tekrar Afşar Timuçin yönetiminde çıkan dergi 1986 yılında Aziz Çalışlar yönetiminde tekrar yayınlanmaya başlamış ve yayınına 1990 yılına kadar devam etmiştir. Derginin arşivine ulaşmak için: <https://www.tustav.org/sureli-yayinlar-arsivi/felsefe-dergisi/>

çekmektedir. Onun felsefe konuşmaları-söyleşileri de felsefenin akademik dünyanın sınırları dışındaki ilgi ve beklentilere karşılık verebilmesinin mümkün olduğunu gösterir.

Afşar Timuçin’in estetik ağırlıklı felsefi çalışmalarının yanı sıra bilgi, bilim, yöntem, ahlak, siyaset ve aydınlanma sorunlarıyla ilgili yazıları da onun felsefi birikiminde önemli bir yer tutar. Demokrasi ve demokratik değerlerle ilgili düşüncelerinde hem klasik sorunlar hem de güncel gelişmeler ve sorunların birlikte ele alındığını görürüz. Timuçin, aydınlanma felsefesi ve aydınlanmayla ilişkili kavramları da irdeler. Felsefeden kaynaklanan ve farklı tarihsel dönemlerde ve kültürlerde etkisini gösteren bir aydınlanma çabasına dikkat çeker. Bu bağlamda onun birçok yazısında ve kitabında karşımıza çıkan "yetkin bilinç" kavramı temel kavramların başında yer alır.

Timuçin, ülkemizde felsefenin ve filozofun olmadığı düşüncesinden kaynaklanan yakınmaların, “bu koşullarda filozofumuzun olamayacağı” anlamını içermesi nedeniyle “bir kültür geriliğini bir yazgı gibi benimseme eğiliminde” olduğunu belirtir (Timuçin, 2009, s. 53). Ülkemizde felsefenin varlığını gerçekleştirmesi, filozofların yetişmesi ve felsefenin geleceği konusunda Timuçin’in gerçekçi ve umutlu olduğunu söyleyebiliriz.

Descartes, Camus, Rousseau ve Nietzsche gibi filozoflar Timuçin’in hem etkilendiği hem de hesaplaştığı filozoflar arasında ilk sıralarda bulunur. Bu noktada onun herhangi bir filozofun ya da felsefenin ardından gitmeyip kendi düşünce yolunda yürüdüğünü söylemek yerinde olur. Timuçin hem felsefi söylemiyle hem de felsefi düşünce çizgisiyle kendine özgü bir felsefi birikim oluşturmuş ve Türkiye’de felsefenin kültür toprağımızda kök salıp gelişmesi konusunda önemli katkılar ortaya koymuştur.

Türkiye’de Felsefenin Gerçekliği ve Eleştirisi adlı kitabında Afşar Timuçin’in üretkenliğine dikkat çeken Ayhan Bıçak şunları söyler: “Üretkenlik açısından en önde gelen düşünürler arasında olan Timuçin, hayatının her yılına karşılık bir yayın yapmış gözükmektedir.(...) Profesör olduktan sonra yayın yapmayı kesenleri düşündüğümüzde Timuçin’in düşünce üretme gücü ve sürekliliği hayranlık uyandırmaktadır”(Bıçak, 2022, s. 408).

Cumhuriyet döneminde yetişen on sekiz filozof arasında Timuçin’e de yer veren Bıçak, onun felsefe sorunlarına yönelik tutumunu şöyle açıklar:

Timuçin, çalıştığı felsefe sorunlarını derinlikli bir şekilde temellendirmekten çok alanın kavram ve sorunlarını gösteren haritasını yapmayı tercih etmiştir. Kavramsal ve sorun haritalarını yaparken kendi bakış açısından incelediği konuların görünümünü tartışmıştır. Felsefe sorunlarını anlaşılması kolay bir dille sunduğundan felsefe kabilesine katkısı önemlidir (Bıçak, 2022, s. 408).

Felsefenin çeşitli alanlarıyla ve sorunlarıyla ilgili eserler üretmiş olan Timuçin’in başlıca çalışmalarını şöyle anımsamak ve sıralamak yerinde olur: Descartes (Descartes’çı bilgi kuramının temellendirilişi) doktora tezi (1972), Aristoteles Felsefesi (1976), Nazım Hikmet’in Şiiri (1978), Descartes Felsefesine Giriş (1980), Niçin Yapısalcılık Değil (1984), Niçin Varoluşçuluk Değil (1985), Estetik (1987), Düşünce Tarihi I/ Gerçekçi düşüncenin kaynakları (1994), Düşünce Tarihi II/ Gerçekçi düşüncenin gelişimi (1994), Düşünce Tarihi III/ Gerçekçi düşüncenin çağdaş görünümü (1994), Felsefe Sözlüğü (1978, genişletilmiş baskı 2000), Sevmek Ne Güzel Şeydir (1991), Gerçekçi Düşünce Gerçekçi Sanat (1992), Felsefe Bir Sevinçtir (1995), Özgür Prometheus (1997), Aşkın Diyalektiği (2002), Ölesiye Sevmek (2003), Yeni Şiirimizin Kısa Romanı (2003), Felsefeye Giriş (2003), Demokrasi Bilinci (2004), İçimizdeki Deprem (2005), Estetik bakış (2005), Erken Ölümler (2005), Felsefeye Giriş (2003), Nerede İnsan Varsa Orada Umut Vardır, Gençler İçin Felsefe Tarihi (2011), Aydınlanma Yazıları, Eskiçağ Aydınlığı, Eskiçağ Ahlakları...

Afşar Timuçin'in Felsefeye Bakışı

Afşar Timuçin, birçok yazısında ve kendisiyle yapılan söyleşilerde felsefe anlayışını dile getirmiş ve çağımızda felsefenin durumuna ilişkin saptama ve değerlendirmelerini de ortaya koymuştur. Onun Türkiye’de felsefi düşüncenin oluşumu ve gelişmesiyle ilgilendiğini de görebiliriz. Felsefenin çeşitli konularını ve sorunlarını irdelerken de, örneğin aydınlanma ve demokrasi gibi, onun ülkemizin sorunlarıyla bağlantı kurduğunu saptamak mümkündür. Bu yönüyle Timuçin, çağından ve toplumundan sorumlu bir aydın kimliği de taşıyan bir düşünürdür.

Timuçin, felsefeyi bir insan araştırması olarak görür. Ona göre “felsefe bir insan araştırması olarak insanı tüm olan ve olası olan yanlarıyla ele alıp incelemeye yönelir.” (Timuçin, 2010, s. 19) Felsefeyi insanı en temel sorunlarıyla ele alıp inceleyen bir kuramsal araştırma alanı olarak tanımlayan Timuçin, bu bağlamda başlıca sorunun insanla ilgili doğruları bulmak ve göstermek sorunu olduğunu söyler. İnsanın doğruları/doğruluğu araması söz konusudur. Timuçin’e göre, “İnsan kendini tanımak isteyen bir varlıktır, ne yaptığını, ne yapmak istediğini, ne yapabileceğini bilmek isteyen bir varlıktır. İnsan doğruları bulmadan demeyelim ama doğruları aramadan yaşayamaz. İnsan olmanın temel anlamı doğruya yönelme çabasıyla belirgindir” (Timuçin, 2010, s. 207).

Timuçin, insanla ilgili en genel ve en köklü araştırma olarak tanımladığı felsefenin ortaya çıkışından günümüze kadar farklı bakış açıları kazanarak geldiğine dikkat çeker. Bu bağlamda filozofların bilgi birikiminin etkili olmasından hareketle bazı felsefelerde eksik yönlerin bulunabileceği konusunda şunları söyler:

En eski filozoflar, yoğun bir bilgi birikimiyle donanmış olmadıkları için, insanı ve doğayı gözlemlemekte ve açıklamakta eksik kaldılar. Onlar ya genel anlamda duyuşal verilerden giderek ya da kendilerince ussal çıkarımlar yaparak düşünmek zorundaydılar. İnsanlık her dönemde ancak kendi için sağladığı olanaklar çerçevesinde düşünebilmiştir. Bu yüzden insan için gerçek anlamda yarını görmek diye bir şey yoktur (Timuçin, 2010, s. 26).

Felsefenin insanlıkla ya da bir insanlık durumuyla ilişkili genellemeler yapmak olduğunu ve bunun filozofluğun belirleyici özelliklerinden biri olduğunu söyleyen Timuçin, sanatçıların da filozof kimliği taşıyabilecekleri görüşündedir. Ona göre,

Bütün bir insanlıkla ilgili bir gerçeği ortaya koyacak görüşler ürettiğiniz zaman filozofsunuz. Yalnız adı büyük filozofa çıkmış insanlar değil insan üzerine tutarlı görüşler geliştiren sanat adamları da felsefe üreticisidirler. Shakespeare bir filozoftur, Montaigne bir filozoftur, Baudelaire ve Dostoyevski filozofturlar. Özetle, insanı en genel çerçevede kavrayan her belirleme felsefeyle ilgilidir (Timuçin, 2009, s. 5-6).

Timuçin aynı zamanda bir yazar ve şair olarak felsefenin sanatla ve edebiyatla kurduğu ilişkileriyle de ilgilenir ve edebiyatın kendi özgü yapısı içinde belli bir anlamda felsefeyi içerdiğini kabul eder. Ancak felsefenin diğer düşünme ve araştırma tarzlarından/yollarından hangi özellikleriyle farklı olduğunu da ele alır. Felsefeyi başka düşünme biçimlerinden ayırt edebileceğimiz nitelikler nelerdir? Bu konuda Timuçin felsefenin kendine özgü özelliklerini şöyle açıklar: “Felsefe gelişigüzel düşünmenin uzağında bize dizgeselliği, yöntemliliği, ayrıştırıcılığı ve bütünsel bakma yatkınlığını duyurur. İleri geri düşünmekle felsefe yapmak aynı şey değildir” (Timuçin, 2009, s. 9).

Timuçin felsefeyi seçkin kişilerin ya da yalnızca filozof adını taşıyan kişilerin değil herkesin yapabileceğini vurgulamakla birlikte insanın felsefeyle uğraşabilmesi için gerek bireysel gerekse toplumsal bazı koşulların ve iyi bir eğitimin gerekli olduğunu da pek çok yazısında dile getirir. Felsefi düşüncenin bir toplumda ve kültürde güçlü olması ise daha iyi bir yaşam ve dünya inşa etmeye katkıda bulunabilir. Bu bağlamda Timuçin’in edebiyat eserleriyle olduğu kadar felsefi

eserleriyle insana seslendiğini ve felsefenin kapısını herkes için açık gördüğünü söylemek mümkündür.

Felsefeyi bir insan araştırması olarak gören ve felsefenin belli bir insanlık durumunu kavramlaştırıp genelleştirdiğini söyleyen Timuçin aynı zamanda felsefi düşünce ile ortaya çıktığı tarihsel dönemle/çağla ilişkili olduğuna da dikkat çeker. Ona göre, “Her felsefe bir dönemin hatta bir çağın anlatımıdır. Bir felsefede yansıyan, bir uygarlık etkinliğinin temel bir anlamıdır. Bir felsefe bir çağı baştan sona açıklayacak güçte değildir, bir felsefe bir çağı kavramakta bir giriş kapısı oluşturur” (Timuçin, 2009, s. 20).

Timuçin’e göre, felsefenin sorunlarını doğru olarak kavrayabilmek için tarihten kopmamak gerekir.

Felsefenin tarihsellikten uzak tek tek sorunları yoktur. Çünkü her felsefe bir uygarlığın içinde yer alır, her felsefe bir toplumun felsefesidir, bir dönemin felsefesidir. Her felsefe kendinden önceki felsefeyle ya da felsefelerle hesaplaşarak kendini var etmiştir. Bir felsefenin içinde eski felsefelerin izleri, yansılar, değişik etkileri bulunur. Bu çerçevede felsefenin alanına girmek doğrudan doğruya tarihselin alanına girmektir (Timuçin, 2010, s. 39).

Görüldüğü gibi Timuçin, bir felsefenin ortaya çıktığı kültür ortamı ve tarihsel dönemle birlikte söz konusu felsefenin önceki felsefelerle ilişkilerine de dikkat çeker. Bu noktada onun felsefeler arası etkileşim, tartışma ve diyalogu vurguladığını söylemek yerinde olur. Timuçin’in düşüncede dogmatizme, bağınazlığa karşı çıktığını ve farklı öğretilere, düşünce sistemlerine açık ama eleştirel bir tavır ortaya koyduğunu saptayabiliriz. Onun bu duruşu gerek araştırmacılık gerekse eğitimcilik bakımından bir felsefecinin taşıması gereken nitelikleri de gösterir.

Timuçin, felsefe tarihini araştırırken yalnızca düşünsel gelişmelerin ya da birikimin değil aynı zamanda insanlık ve uygarlık tarihinin de göz önünde bulundurulması gerektiğini şöyle açıklar: “Felsefe tarihini ele alırken onu yaşamdan soyutlanmış bir biçimde ele almamak yani onu salt düşünsel gelişimler bütünü olarak düşünmemek, onu bütün insanlık tarihinin bir parçası, insan olmanın temel anlamı olarak görmek ve anlamak gerekir” (Timuçin, 2010, s.39). Düşünce Tarihi kitabında ve aynı bağlamdaki başka kitaplarında onun böyle bir yaklaşımla konularını ele aldığını söylemek yerinde olur.

Afşar Timuçin'in Düşünce Tarihine Bakışı

İnsanın gerçekliği kavrama, anlamlandırma ve dönüştürme yönündeki çabalarının tümünün tarihi oluşturduğunu söylemek mümkündür. Timuçin, felsefe tarihine tarih bilinciyle bakmanın gerekliliğini vurgular. Onun birçok yazısında “tarih bilinci” kavramıyla karşılaşırız. İnsanın ve bir düşünme tarzı/yöntemi olarak felsefenin tarihine yönelik ilgisi, Timuçin’e göre, onun uygarlık tarihine yönelik daha geniş boyutlu ilgisi içinde yer alır. *Düşünce Tarihi* kitabı, felsefeyi uygarlık tarihi bağlamında ele alan önemli bir kitaptır. Gerçekliğin bir bakışta kavranılamayacak kadar karmaşık olduğu düşüncesine dayanarak Timuçin, felsefi düşüncenin tarihini insani bilgi ve kültürün bütün alanlarıyla bağıntılı biçimde ele alır. Toplumsal yaşamın karmaşıklaşması ve problematik bir hale dönüşmesi, aynı zamanda insanın düşünme gücünü ve olanaklarını da harekete geçiren bir etkidir. Felsefe tarihindeki dönüşümlerin sosyal yaşamdaki dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirten Timuçin’e göre, “düşünce tarihi gezmekle bitiremeyeceğimiz uçsuz bucaksız bir alandır. Bir yanı sanat bir yanı felsefe olan bu alanda hangi adların birinci planda önemli olduğunu saptamak bile başlı başına bir tartışma konusudur” (Timuçin, 1997, s. 740).

Afşar Timuçin’in *Düşünce Tarihi* adlı kitabı üç ana bölümden meydana gelir. Birinci kitap: Gerçekçi Düşüncenin Kaynakları (Tarih öncesinden Rönesansa), İkinci kitap: Gerçekçi

Düşüncenin Gelişimi (Rönesanstan 19. Yüzyıla), Üçüncü kitap: Gerçekçi Düşüncenin Çağdaş Görünümü (19. ve 20. Yüzyıllar).

Afşar Timuçin’in eserinin *Düşünce Tarihi* adını taşıması nedensiz değildir. Bildik anlamdaki felsefe tarihi eserlerinden çok farklı bir yapıya/kapsama sahiptir. Ayrıca “düşünce tarihi” adı altındaki pek çok eserden de farklı özellikler taşımaktadır. Bunlara kısaca değinmek yerinde olur. Öncelikle şunu söylemeliyiz ki, Afşar Timuçin felsefi düşünceyi, uygarlık tarihi içinde ele alır. Timuçin “En Eski Uygarlıklardan En Yeni Uygarlıklara” adlı kısımda, insanlığın kültür birikimi ve düşünce tarihi açısından kazıbilimin (arkeoloji) öneminden söz eder:

Bazen zaman bir uygarlık merkezini bir tozla örter. Bu hem bir unutulmadır hem bir korunmadır. Bu toz, Picasso’nun belirttiği gibi, koruyucu bir tozdur: korurken örter ve örterek korur. Kazıbilim bu örtüyü kaldırmak için vardır. Tozun altında kalan uygarlık merkezi tüm canlılığıyla varlığını sürdürmektedir, ama gözlerden uzaktadır. Onun varlığı bizim ona dokunmamızla bir anlam kazanacaktır. Kazıbilimci toprağın altındaki canlı nesneyi, canlı nesnelere dünyasını öngörür. Toprağın altından çıkardığı nesne kazıbilimci için herhangi bir nesne değildir, bir değerdir, bir bilgi kaynağıdır, bir bilgi doğrulayıcısıdır. Bilgiye bilgi katması yanında varolan bilgileri aydınlatır ya da düzeltir (Timuçin, 1997, s. 28).

İnsanbilim (antropoloji) açısından da kazıbilimin önemini ve bize kazandırdığı bilgi birikimini vurgulayan Timuçin, tarih-öncesi çağlardan geçerek, sırasıyla Mezopotamya, Mısır ve Hitit, İbrani, Pers, Fenike, Girit uygarlıklarının başlıca özelliklerinden söz eder. Ancak Yunan felsefesini ele almadan önce, Yunanlıların toplumsal ve ekonomik yaşamından söz etmeyi de gerekli görür. Timuçin Antik Yunan uygarlığının sosyal, ekonomik, kültürel ve politik boyutlarını da ele almaktadır.

Bilindiği gibi mitolojiden felsefi düşünceye geçişin nasıl gerçekleştiği konusu felsefe tarihçilerinin ve konuyla ilgili felsefecilerin önemli bir tartışma konusu olagelmektedir. Felsefe ve mitolojisi ilişkisini ele alan Timuçin’e göre, mitolojinin içinde oluşup gelişen Yunan felsefesi “Yunan mucizesi” diye adlandırılan büyük kültür atılımının bir ürünüdür; bu ürün bir ülkenin verimi olmaktan çok bütün eski uygarlıkların ortak ürünü olarak düşünülmelidir. Timuçin’e göre,

Felsefeyi mitolojiden ayıran başlıca özellik, onun imgelemsel öğelerden uzaklaşarak her soruyu ussal bir düzeyde yanıtlama eğilimidir. Mitolojinin felsefeye dönüşmesi demek, sezgisel düşüncenin ussal düşünceye dönüşmesi demektir. Felsefe ussal düzeyde bir nedenler araştırmasıdır, oysa mitolojide nedenler ancak düşsel denilebilecek sezgisel öğelerle açıklanır. Felsefe mitolojiden yavaş yavaş doğmuş, böylece eski uygarlıklarda gördüğümüz ilkel bakışın yerini, dikey bir nedensellik anlayışı içinde her olayı ayrı ayrı tanrısal güçlerin istemine bağlayan mitolojik kavrayışın yerini yatay bir nedensellik anlayışı içinde oluşumları birbirinin nedeni olarak görmeye eğilimli felsefi kavrayış almıştır (Timuçin, 1997, s. 116-117).

Timuçin’in *Düşünce Tarihi* kitabı, felsefenin serüvenini ilkçağdan başlayarak 20. yüzyılın son dönemlerine kadar ele almaktadır. Timuçin, kitabının en son bölümünde ise, Varoluşçuluk ve Yapısalcılık akımlarından söz eder. Timuçin’in bu akımlara karşı oldukça keskin eleştiriler yöneltmiş olduğu saptanabilir. Kendi sözleriyle, “Her iki akım da dünyanın hemen her yerinde, ama özellikle Batı’nın kültür merkezlerinde, özümlemiş düşünceler olmaktan çok moda düşünceler olarak yayılmıştır, yayılmaktadır”(Timuçin, 1997, s. 711).

Afşar Timuçin’in söz konusu felsefe akımları hakkında kitap ve yazıları da bulunmaktadır. Bu bağlamda onun düşünce dünyasındaki gelişmelerle ilgili olduğunu ve kendi düşünce çizgisi doğrultusunda eleştirel bir duruş sergilediğini söylemek yerinde olur.

Timuçin’in felsefe tarihi çalışmaları arasında özellikle Aristoteles ve Descartes hakkında yazdığı kitapları anmak gerekir. Bunların yanısıra *Eskiçağ Ahlakları* (2015) ve *Eskiçağ Aydınlığı*:

Yunan-Roma Döneminin Kısa Kültür Tarihi (2020) adlı kitapları da Türkiye’de Antikçağ düşünce gelenekleri ve mirası hakkında yazılmış kapsamlı eserler olarak ayrıca incelenip değerlendirilmesi gereken çalışmalardır. Timuçin, bu iki kitabında da felsefeyi uygarlık tarihi içinde ve insanın insan olma yolunda ortaya koyduğu girişimler bağlamında ele alır. *Eskiçağ Aydınlığı* kitabında ilk uygarlıkların kurulmasını “insanın insan olma yolunda ilk büyük başarısı” olarak değerlendiren Timuçin’e göre, “Eskiçağ ilk uygarlıklarla başlar. Eskiçağ denince aklımıza önce doğu uygarlıkları diye bildiğimiz ilk uygarlıklar gelir, sonra da en pırlıtlı uygarlık olarak bu ilk uygarlıkların kalıtından bol bol yararlanmış bol bol beslenmiş olan yunan uygarlığı gelir” (Timuçin, 2020, s.5).

Bu noktada Afşar Timuçin’in uygarlık anlayışının Avrupa-merkezci olmadığını ve uygarlıklar, kültürler arasındaki etkileşimleri, mirasları gözönünde tutan bir yaklaşıma dayandığını saptamak mümkündür. Ona göre, “Tüm uygarlık değerleri insanlığın ortak kazanımıdır” (Timuçin, 2020, s.7).

Düşünce tarihi çalışmalarıyla birlikte Timuçin’in en fazla emek verdiği ve eserler ortaya koyduğu alanlardan biri de estetik ve sanat felsefesidir. Şimdi bazı yönleriyle onun bu alandaki düşüncelerinden söz etmek yerinde olur.

Afşar Timuçin’in Estetik ve Sanat Felsefesi Çalışmaları

Estetik ve sanat felsefesi alanı, felsefecilerimizin Cumhuriyet’in kuruluş dönemlerinden bu yana ilgilendikleri konuların başında gelir. Arslan Kaynaradağ, “Estetik Tarihimizdeki Gelişmelere Bir Bakış” başlıklı yazısında, Cumhuriyet’ten sonra, sanat bilincinin, sanat felsefesi bilincinin gittikçe belirginleştiğini söyler. Cumhuriyet döneminde 1930’lu yıllarda Avrupa’da öğrenim görüp dönen felsefecilerin üniversitelerde görev almalarıyla estetik alanında da önemli adımlar atıldığı saptanabilir. Burada bir örnek olarak felsefeci Suut Kemal Yetkin’in 1932-1936 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’nde estetik ve sanat tarihi dersleri verdiğini anmak yerinde olur. “Böylece estetik konusu akademik alanda da yerini almış oluyordu” (Kaynaradağ, 2004, s. 9).

Daha sonra ise estetik ve sanat felsefesi alanında dikkat çeken isimler olarak Mazhar Şevket İpşiroğlu, İsmail Tunali ve Bedrettin Cömert gelir. Bu isimlere eklenebilecek başkaları da var: Şahin Yenişehirlioğlu, Ömer Naci Soykan, Önay Sözer, Taylan Altuğ ve Afşar Timuçin gibi.

Çok yönlü bir düşünce ve kültür insanı olarak Afşar Timuçin’in edebiyatçı yönü ile düşünür yönü iç içedir. Onun yoğunluklu olarak yöneldiği ve araştırdığı konuların başında estetik gelir. Timuçin’in estetik konusunda kaleme aldığı başlıca kitaplar şunlardır: *Estetik*, *Estetik Bakış*, *Estetikte Anlam ve Yorum*, *Estetik Elkitabı*, *Edebiyat Estetiği-Konusunda Kendimle Konuşmalar*.

Estetik kitabı estetiğin temel kavram ve sorunlarını ele alan bir çalışmadır. Bu kitapta güzelin bilimi olarak estetik, estetiğin konusu ve yöntemi, estetik yargı, estetikte öznelci ve nesnelci tutumlar, estetik nesne, doğada güzel, sanatsal yaratmanın koşulları, estetik yargı gibi kavram ve sorunlar incelenmektedir. Timuçin’in *Estetik* kitabı çağdaş estetiğin kuramsal düzeyde yorumlanmasına ve yöntem tartışmalarına odaklanır.

Estetik Bakış kitabı ise yöntemlerin uygulamaya konulmasına odaklanan yazılardan oluşmaktadır. Timuçin, uygulamaya yönelmeyen kuramsal düşünceyi çağdaş estetik açısından tam bir verimsizlik olarak eleştirir. Bu kitaptaki yazılarda sanat ve felsefe ilişkisi, sanatın ve felsefenin dili, sanatta gerçekçiliğin anlamı, sanat ve toplum ilişkisi, sanatta gerçekçi bakış, oyun ve sanat ilişkisi, sanatçının sorumluluğu gibi konular ve problemler ele alınmaktadır. Kitapta ayrıca Baudelaire, Verlaine, Moliere, Antoine De Saint-Exupery, Debussy gibi şair, yazar ve sanatçıların eserleri ve sanat anlayışları irdelenmektedir.

Estetik Elkitabı, bu alanın temel sorunlarını soru yanıt biçiminde tartışan ve estetiğe yeni girenler için düzenlenmiş olan bir kitaptır. Timuçin bu kitabında, estetiğin bir bilim olup olmadığı,

özneci ve nesnelci anlayışların özellikleri, sanatın işlevselliği, doğadaki güzelle sanattaki güzelin farklılığı, estetik nesne ve estetikleştirme gibi kavramları ve konuları ele almaktadır.

Estetikte Anlam ve Yorum ise estetiği kültür alanlarının bütünü içinde tartışırken "anlam" ve "yorum" kavramları çerçevesinde yaşamla sanat arasındaki kimi zaman apaçık görünen kimi zaman örtülü duran ilişkiyi değişik sanat dallarından örnekler vererek aydınlatmaya çalışan yazılardan oluşmaktadır. Anlamın anlamı, güzelin ve iyinin anlamı, sanatın felsefi anlamı, çağdaş sanatta anlam, edebiyat ve tarih ilişkisi, romanda simgesel anlatım ve simge kişilikler, yaşamın yapıtta açıklanması gibi kavram ve sorunların irdelendiği bu kitap, felsefenin ve bilimin karşısında sanatın ve yeri anlamını ele almaktadır.

Timuçin’in *Edebiyat Estetiği-Konusunda Kendimle Konuşmalar* adlı kitabı; romanın, öykünün, şiirin ve denemenin estetik boyutlarını ele alıp irdelleyen konuşmalardan oluşuyor. Timuçin bu kitabında, kendine sorup cevapladığı konular ve sorunlar bağlamında edebiyata yönelik bir bilincin eleştirel çözümlerini dile getirmektedir.²

Timuçin’inde İnsanın Güzeli Arayışı ve Güzelliği Değerlendirme Sorunu

Felsefenin estetik ve sanatla ilişkileri, estetik ve sanat felsefesi arasındaki farklılık ve ayrımlar Timuçin’in üzerinde durduğu konuların başında gelir. Estetiğin bilim olup olmadığı konusundaki tartışmalar da Timuçin’in ele aldığı sorunlar arasında dikkat çeker. Ama onun üzerinde en çok durduğu kavram ve sorun “güzel”dir, güzele yönelik yaklaşımlar ve tanımlamalardır. Estetikçiyi güzelin yol göstericisi olarak tanımlayan Timuçin, insanın güzele eğilimli bir varlık olduğuna dikkat çeker. “Her insanda güzele eğilim vardır.” (Timuçin, 2013, s. 6) Güzelin her insanla ilgili olduğunu ve insan yaşamının vazgeçilmez bir unsurunu oluşturduğunu vurgulayan Timuçin’e göre, “Güzel her insanın sorunu olduğuna göre, güzeli araştıran estetik de insanlığın ortak sorunudur” (Timuçin, 2013, s. 14).

Güzeli gerçekleştirmeyi insanın en eski uğraşlarından biri olarak gören Timuçin, insanın insan olmaya başlamasıyla birlikte güzelin peşine düştüğünü belirtir. Bu süreçte insan aynı zamanda güzeli düşünmeye de başlamıştır. Güzeli yaratan insanın onun ne olup ne olmadığını da düşünmesi ve ayrıca güzelin insan için önemini tartışmaya başlaması söz konusudur. Estetiğin bu yöndeki kaygılardan ve arayışlardan doğduğu saptanabilir. Timuçin, yüzyıllardır güzeli araştıran insanın, güzelin ne olduğu ve ne olmadığı hakkındaki çeşitli sorulara cevap aradığını söyler.

Güzel nedir? güzelin özü nedir? güzel nedir ki insan yaşamına belirli bir biçimde katılır, varlığı heyecan yokluğu sıkıntı verir? Bu sorular bir çırpıda çözülecek sorular değildir. Güzelle aramızda her zaman çok büyük sorunlar var. Ayrıca bu sorunların zaman içinde değişik anlamlar kazandığını görüyoruz (Timuçin, 2013, s. 20).

Güzeli arayışın insan olma süreciyle başlaması ama güzellikle ilgili sorunların tarihsel-toplumsal etkenler çerçevesinde farklı anlamlar kazanması söz konusudur. Timuçin estetik sorunların ele alınmasında, güzelin tanımlanmasında ve sanat yapıtlarının değerlendirilmesinde tarihsel etkenlere işaret ederken aynı zamanda insanın değişen dünyada değişen bir özne olmasını ve bu durumun estetik değerlere ve sanata yönelik etkilerini de göz önünde bulundurur.

Güzelle, güzellikle ilişkili ve sorumlu olan yalnızca sanatçı değildir. Timuçin bu noktada güzelle, sanat yapıtıyla ilişkili olarak sanatçının yanısıra estetikçilerin, eleştirmenlerin ve izleyicilerin de taşıdıkları sorumluluklarının altını çizer. Onun sanatçiyi ve sanatı ele alışında “gerçeklik” kavramının belirleyici olduğu görülebilir. Timuçin’e göre sanat gerçekliğin derin ve köklü bir araştırmasıdır. Sanat insanı insana gösteren bir etkinliktir.

² Timuçin, kendisiyle konuşarak felsefe yapma, düşüncelerini ortaya koyma tarzını/yöntemini kullanarak başka konularla/sorunlarla ilgili olarak da kitaplar yazmıştır. Bu yönüyle de felsefede yenilik ve yaratıcılık konusunda bir örnek olarak görülebilir.

İyi sanat ya da gerçek sanat insanı insana gösterir, insanı insan üstüne bilinçli kılar. (...) Her ne olursa olsun sanat bizi gerçekliğin en derin ve en köklü araştırmasına ulaştırır, bu yüzden her zaman bize gerçekliğin özünü, gerçekliğin gerçekliğini, gerçekliğin en üst düzeydeki anlatımını sunar. Sanat gerçekliğin görünümüleriyle kurulmuştur (Timuçin, 2013, s. 8-9).

Sanatın gerçeklikle ilişkisi aynı zamanda insanla ilişkisi demektir. Timuçin, sanatçının yapıtını gerçeklikle hesaplaşması içinde ortaya koyduğunu ve bunun sonsuz bir hesaplaşma olduğunu söyler. Sürüp giden, bitmeyen bir hesaplaşma söz konusudur. Sanatçının gerçeklikle hesaplaşması aynı zamanda onun insanlık serüvenindeki konumunu ve anlamını da gösterir. Bu hesaplaşmanın tarihsel koşullar çerçevesinde gerçekleşmesi de sanatın ve sanatçının geçmiş ve gelecekle ilişkili olmasına yol açar. Timuçin’in sözleriyle, “Böylece sanat bizi insanlığın serüven çizgisinde geçmişin derinliklerinden geleceğin ufku doğru sürer. Her yetkin yapıtta geleceğe açık bir ya da birkaç kapı vardır. (...) Sanatçı geçmişin gücünü geleceğe aktaran, geçmişin yetkin görünümüleriyle geleceği oluşturmaya yönelen kişidir” (Timuçin, 2013, s. 10). Bu nedenle sanat, geçmişten geleceğe giden ya da etkili olan yönleri ve yönelimleriyle de ele alınmalıdır.

Timuçin’in gerçekliğe bakışı bütüncül ve çok yönlüdür. Gerçeklik denildiğinde yalnızca dış dünyadaki nesnelere ve olaylar değil aynı zamanda insanın iç dünyası da söz konusudur. “Gerçeklik aynı zamanda bir durumlar ilişkiler devinimler toplamıdır. Gerçeklik iç derinliklerimizin de adıdır. Varlık sıradüzenli bir görüntü verse de oldukça karmaşıktır. Buna göre estetik nesnenin temel özelliği onun giderilemez bir karmaşıklık içinde olmasıdır” (Timuçin, 2005, s. 120).

Gerçekliğin karmaşıklığı ve sürekli değişiyor olması hem insanlar hem de sanatçılar için büyük güçlükler yol açar. Değişmekte olanı anlamak, anlamlandırmak ve dile getirmek bazen insanı çeşitli yanlışlarla yüz yüze bırakmakla birlikte gerçekliği doğru biçimde kavrama konusunda da bir görev ve sorumluluk da yüklemektedir. Burada özellikle sanatçının gerçeklikle ilişkileri “çileli bir çaba”yı gerekli kılmaktadır. Yaratıcılıkla çilecilik arasındaki ilişkiyi Timuçin şöyle ifade eder: “İnsanı bu arada sanatçıyı en çok uğraştıran şey gerçekliğin akan dönüşen devinen oluşan bir bütün olmasıdır, durağan ve donuk bir kitle olmamasıdır. (...) Sürekli değişen ben sürekli değişen dünya karşısındadır. Bu yüzden yaratıcılık zorunlu bir çileciliği gerektirir” (Timuçin, 2005, s. 120).

İnsanın yaşadığı dünyanın ve aynı zamanda kendisinin sürekli bir değişim içinde bulunması hem bilgiyle hem de değerlerle ilgili olarak önemli sorunların ve tartışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum estetik ve estetik değerlerle ilgili olarak da geçerlidir. Bu nedenle değişken bir alan olarak karşımıza çıkan estetik alan ve bu alanda yer alan değerlerle ilgili farklı anlayışlar söz konusudur. Estetik nesnenin belirlenmesinde ve sanat eserlerinin değerlendirilmesinde öznellik ve nesnellik gibi aşırılığa düşen anlayışlar arasında bir denge ve bütünlükçü bir yaklaşım getirmeye çalışan Timuçin, estetik alanın değişkenliğine dikkat çeker.

Timuçin, insanın hiçbir zaman güzelin gizini tam olarak çözmüş olmadığından, kendini hep kaygan bir zeminde hissettiğini söyler. Ona göre, “Tartışmayı gerektirmeyen tek şey güzelin düşünceyi geliştirici ve duyguları arındırıcı özelliğidir. Sanat düşündürürken ve duygulandırırken yetkinleştirir ve arındırır bizi. Sanat bizi bize gösterir” (2013: 24). Bu ise sanatın insana en önemli yararı ya da katkısı olarak görülebilir. Timuçin’in sanatı ve sanat eseriyle gerçeklik arasındaki ilişkileri ele alırken insan kavramı temelinde konuyu irdelediğini görebiliriz. Ona göre, “insan değişen ve değişirken değiştiren bir varlıktır.(...) Her insan araştırması insana bir yaklaşımdır” (Timuçin, 2019, s. 13).

İnsanı yalnızca mevcut olduğu haliyle değil olasılıkları ve olanaklarıyla göz önüne alan Timuçin, bu çerçevede sanatı da insanın olanaklarıyla ilişkili olarak düşünür. Söz konusu olasılıkların, olanakların somutlaştığı, dile geldiği yer ise sanat yapıtı ve estetik nesnedir. İnsanın olanaklarına işaret edilmesi aynı zamanda sanatın değiştirici, dönüştürücü gücünü de ifade eder.

Ancak bu noktada Timuçin, estetik nesnede karşımıza çıkan öznellik ve nesnellik, olan ve olası, geçmiş ve gelecek arasında hem bir geçiş ve süreklilik hem de çatışma ve engelleme olabileceğine de dikkat çeker. Bu bağlamda Timuçin’in en önemli düşüncesi gerçekliği tanımlarken hem olanı hem de olasıyı birlikte ele almasıdır.

Timuçin, edebiyatın ve edebiyat insanının toplumla ve kültürle olan ilişkilerine önem verir ve bu bağlamda karşımıza çıkan bazı sorunları da irdeler. Tarihsel açıdan bakıldığında edebiyatın felsefenin kaynağı olduğunu söyleyen Timuçin, bununla birlikte edebiyat ve felsefenin farklılığını da vurgular. “Sanat yapmak duygu ve düşünce düzeyinde insanı araştırmaktır” diyen Timuçin’e göre, “Güzel her zaman duygusalla düşünselin birlikteliğini duyurur bize. Sanat yapmak estetik değer oluşturmaktır” (Timuçin, 2019, s. 9-10).

Farklı nitelikte olsa da birer değerler alanı durumundaki sanat ve ahlak arasındaki ilişkiler bugüne kadar birçok tartışmaları ve farklı yorumları içermiştir. Sanatçılar ve eserleri ahlak ve gelenek adına suçlanmış ve çeşitli yasaklamalarla karşı karşıya kalmıştır. Sanat-ahlak ilişkisi, güzel ve iyi’nin birlikteliği de Timuçin’in ele aldığı konular arasında yer alır. Ona göre,

Her sanat yapıtı bir ahlak kitabıdır. Ama romandaki ahlak deyim yerindeyse örtülü ahlaktır, kör kör parmağım gözüne ahlakı değildir. Romancı ahlaklı olmalıdır ama o bir ahlak kuramcısı değildir. Ahlakçılık romanı roman olmaktan çıkarır. (...) Ahlak romancının dilinde değil de daha çok kahramanların yapıp ettiklerinde belirmelidir. Ayrıca romancı kimsenin ahlakından sorumlu değildir. Kahramanlarını birer ahlak kuklası durumuna getiren romancı kuklaya döndürür kendini (Timuçin, 2019, s. 75).

Sanat ve ahlak ilişkisi bağlamında ister istemez iyi ve güzel kavramlarına değinmek ve aralarındaki bağıntıyı da açıklamak gerekir. Bu konuda kendi anlayışını Timuçin şöyle açıklar: “Gerçek sanatçı iyi’yi güzel’de ya da güzel’in koşulları içinde duyurabilen kişidir. Romancı iyi’yi ve doğru’yu çokça sorun etmeden doğruca güzel’i gerçekleştirmekle yükümlüdür. O arada iyi kendini alttan alta sezdirecektir” (Timuçin, 2019, s. 75).

Afşar Timuçin’in çok-yönlü bir düşünür olduğunu belirtmiştik. Onun felsefe tarihi ve estetik, sanat felsefesi konularına odaklanan çalışmaları geride bıraktığı düşünce külliyatında daha ağırlıklı ve öncelikli görünmektedir. Ancak Timuçin’in eserlerinde aşk, sevgi, demokrasi, eğitim, ahlak, aydınlanma, bilim gibi konuların/sorunların da yoğun biçimde işlendiğini söylemek yerinde olur. Hocamızın eserlerini belli yönleriyle ele almaya çalıştığım bu yazının son bölümünde aydınlanmaya bakışına değinmek yerinde olacaktır.

Timuçin’de Bir Yaşam Koşulu ve Bir Düşünme Biçimi Olarak Aydınlanma

Bizde aydınlanmaya ve aydınlanma felsefesine yönelik ilgilerde dikkat çeken bir husus şudur: kimileri hiçbir eleştirel tavır takınmadan klasik aydınlanmacılığı savunma/aktarma yönelimini gösterirken kimileri de daha baştan aydınlanmaya karşı eleştirel olmakla birlikte düşmanca tutumlar sergiler görünüyorlar. Bazı felsefecilerimizin ise aydınlanmayı (hem bir felsefe hem de yaşanmış bir tarihsel durum/gerçeklik olarak) eleştiriden geçirerek kendi toplumsal-tarihsel sorunlarımız bağlamında güncel gelişmeleri de gözeten bir yaklaşımla ele almaları önemlidir. Bu noktada yaşanan sorunları felsefece anlama ve çözümleme çabalarının yeterince güçlü ve yaygın olmasa da ortaya çıktığını saptayabiliriz. Özellikle Uluğ Nutku’nun, Doğan Özlem’in ve Afşar Timuçin’in tarihsel-kültürel gerçekliğimizi felsefe açısından okuma ve yorumlama girişimleri, aydınlanmayla ilgili kavramların, anlayışların ve karşılaşılan sorunların irdelenmesi yönünde önemlidir.

Timuçin’e göre, “Aydınlanma bir yaşam koşulu ve bir düşünme biçimidir. Toplum açısından ileri düzeyde uygarlaşma yolunda olmaya, birey açısından yetkin bilince ulaşma çabasına tanıklık eder” (Timuçin, 2018, s. 25).

Aydınlanmanın iki yönlü bir çabayı gerektirmesi söz konusudur. Bu noktada insana yönelik iki çağrının ya da gereksinimin varlığına dikkat çeken Timuçin aynı zamanda bir “insanlık yasası”ndan söz eder.

Aydınlanma insanı kurama yani insan olmanın serüveninin etkin bilgisine çağırır, öte yandan insana uygulamayla yani yaşamla somut ilişkiler kurma gereksinimi duyurur. Düşüncenin eylemden ya da tasarımın uygulamadan apayrı şeyler gibi düşünülmesi olası değildir. Değişen değiştiği ölçüde değiştirmek ister: bu bir insanlık yasasıdır (Timuçin, 2018, s. 21).

Timuçin, aydınlanmayı sorumluluk kavramıyla birlikte düşünür. Onun bir aydınlanma sorumluluğundan söz etmesi insanın ahlaki değerleriyle ilişkilidir. “Aydınlanma yolunda insanın sorumluluğu tüm temel insan sorunlarıyla ilgilidir. Bu yüksek sorumluluk aynı zamanda bilinç yetkinliğinin belirleyiciliğinde ahlaki bir yetkinliği gerektirir” (Timuçin, 2018, s. 36). Timuçin bu bağlamda ahlakın hukuka göre öncelikli ve temelde bulunduğunu da vurgular. “Gerçek sorumluluklar yasaların belirlediği değil bilincin ve ahlak değerlerinin belirlediği sorumluluklardır. Sorumlu olmakla sorumlu tutulmak arasındaki ayrımı görebilmeliyiz” (Timuçin, 2018, s. 25).

Timuçin’in aydınlanma ve sorumluluk arasında kurduğu bağıntı insanın tarihsel yönüyle de ilişkilidir. Burada insanın geçmişten yola çıkarak kendine bir gelecek inşa etme çabası söz konusudur. “Aydınlanmanın bir anlamı da geleceği tasarlama sorumluluğumuzla ilgilidir. Geleceğe olan ilgimiz basit bir meraklı olmanın ötesinde yaşamı yeniden yaratmak yükümlülüğünden gelir” (Timuçin, 2018, s. 168).

Aydınlanmanın tarihsel bağlamda yalnızca belli bir dönemle sınırlı olmadığını vurgulayan Timuçin, insanlığın tarih boyunca sürdürdüğü bir “aydınlığa yönelme” çabasından söz eder. Bu noktada aydınlanma yönündeki çabalar da insanın olma mücadelesinin temel unsurlarından biri demektir. Aydınlanmaya ilişkin bilginin kaynağının insanlık tarihi ve özelde de düşünce tarihi olduğunu söyleyen Timuçin’e göre, “Aydınlanma dediğimiz zaman özellikle XVIII. yüzyılı yani Fransız Aydınlanmasını düşünsek de asıl düşünmemiz gereken bütün bir insanlığın tarih boyunca yaşadığı aydınlığa yönelme çabalarıdır” (Timuçin, 2018, s. 10).

Timuçin, felsefeyi aydınlanma konusunda hem bir bilinç de harekete geçiren bir güç olarak görür. Değişen, dönüşen dünyayı ve insanı kavrayabilmek ancak felsefe ile mümkündür. Timuçin’in ifadesiyle, “Felsefe insanla ve evrenle ilgili sürekli bir arayışın konusu olmakla hem aydınlanmanın bilincidir hem de aydınlığa yönelişin itici gücüdür. Dönüşen dünyanın anlamını ve amaçlarını kavrayabilmek için felsefenin olanaklarından yararlanabilmeliyiz” (Timuçin, 2018, s. 54).

Timuçin aydınlanma konusunda yalnızca felsefenin değil aynı zamanda bilimin ve sanatın olanaklarının da gerekli olduğunu vurgular. Ona göre bu alanların her biri aydınlanma çabasını sürdüren insana açılan pencerelere benzer. “Aydınlanmanın insanı insana ilgi duyar, buna göre kültürün bütün alanlarına ilgi duyar. Üç ayrı pencereden aydınlanmaya: bilimin penceresinden felsefenin penceresinden sanatın penceresinden. Her pencereden de insanlığın gelişim serüveni değişik açılardan görünür. Bütün kültür alanlarının özü aydınlanmanın tarihsel özüdür” (Timuçin, 2018, s. 177-178).

Ancak kültürün bir alanı sayabilecek siyasetin ne yazık ki aydınlatıcı olmaktan uzak kalabilmesi ya da en azından aydınlanmanın etkin gücü olamaması da söz konusudur (Timuçin, 2018, s. 139). Timuçin, siyasetin aydınlanma çabasına karşı durumunu şöyle açıklar: “Tarih bize şunu öğretiyor: siyasal güç etkin biçimde kendini ortaya koyarken ve böylece amaçlarını gerçekleştirmeye yönelirken ve bu arada bir kesimin çıkarlarını korurken zaman zaman geriye düşmüş zaman zaman da ileriye doğru açılmalara engel olan güçlerle savaşımıştır” (Timuçin, 2018, s. 116-117).

Timuçin, siyasetin iki yüzü bulunduğuna dikkat çeker: geriye çeken yüzü ve ileriye iten yüzü. Bu bağlamda özellikle siyasette dinsel inançların araçsallaştırılması insanın aydınlanması ve kültürün gelişimi yönünde önemli engeller ve sorunlara yol açabilmektedir. Aydınlanma ve siyaset ilişkisinde ortaya çıkan durumu Timuçin şöyle açıklar:

Siyaset inanç giysisini üstüne geçirdiğinde daha heybetli ve dokunulmaz olur. Tarih inancı temsil edenlerin yaşamı ileriye itmekten çok geriye çekmeye eğilimli olduklarını gösteriyor. İlerleme bilincini temsil eden aydınlar çok zaman inancın kaba engellerine takıldılar. Aydınlanma yolunda siyaset de zaman zaman bu engelle hesaplaşmak zorunda kalmıştır (Timuçin, 2018, s. 117).

Tarihe baktığımızda insanın aydınlanması, özgürleşmesi yolundaki mücadeleleri ve bu durumun felsefeye, sanata yansımalarını görebiliriz. Bu bağlamda Timuçin, insanın geçmiş ve gelecek arasında yaşayan ve durumun bilinciyle düşünüp eyleyen bir varlık olduğunu söyler.

Ona göre,

İnsan dünyada bir geçmişle bir gelecek arasında olduğunu, ayrıca kendisinin hem bir geçmiş ve hem bir gelecek olduğunu da bilir. O şimdideki geçmiş ve şimdideki gelecektir. O geçmişin şimdisi ve geleceği olan bir insanlıkta geçmişi şimdisi ve geleceği olan bir varlık olduğunun bilincindedir (Timuçin, 2018, s. 154).

Geçmişin mirası ve birikimi, insanın geleceğe yönelik çaba ve amaçlarının temelini oluşturur. Tarihsel olarak insanın içinde bulunduğu ara ya da aralık onun bir varoluş koşuludur. Bu durum insan olmanın bir gereği olarak bizi önemli sorunlarla karşı karşıya bırakabildiği gibi aynı zamanda farklı bir gelecek kurmaya da yönelir. İnsanın tarihselliği hem sorunları hem de olanakları içerir. Bu bağlamda insanı tarihselliğini unutmadan, sürekli bir değişim süreci içinde kavramak gerekir. “İnsanla ilgili her şey tarihseldir. Tarih sürekli bir evrimin konusudur, sonsuza doğru evrilen insanlığın çelişkilerle örülmüş serüvenidir. O bütün insanlığın yapımıdır. Tarih birbirine eklenen durumların değil birbirini yaratan koşulların tarihidir” (Timuçin, 2018, s. 33).

Timuçin, birbirini yaratan ve etkileyen koşullar çerçevesinde insanı ve toplumu, geçmişle geleceği arasında yaptığı çabalar ve ortaya koyduklarıyla anlamaya çalışan bir düşünür olarak insanı diğer varlıklardan/canlılardan farklı kılan özelliğimizi de şöyle dile getirir: “Her insan ve her toplum geçmişle geleceği arasında orta bir yerde bulur kendini: bizden öncesi vardır ve bizden sonrası olacaktır. Bu da insanı geçmişten yararlanabilen ve geleceği kurabilen tek varlık kılar” (Timuçin, 2018, s. 159).

Sonuç

Çok yönlü bir düşünür/filozof ve sanatçı olarak özellikle düşünce tarihi, estetik ve sanat felsefesi alanındaki eserleriyle tanınan Timuçin, felsefeyi bir insan araştırması olarak görür. Felsefenin insanlıkla ya da bir insanlık durumuyla ilişkili genellemeler yapmak olduğunu ve bunun filozofluğun belirleyici özelliklerinden biri olduğunu söyleyen Timuçin, sanatçıların da filozof kimliği taşıyabilecekleri görüşündedir.

Bir felsefenin ortaya çıktığı kültür ortamı ve tarihsel dönemle birlikte söz konusu felsefenin önceki felsefelerle ilişkilerine de dikkat çeken Timuçin, felsefe tarihini araştırırken yalnızca düşünsel gelişmelerin ya da birikimin değil aynı zamanda insanlık ve uygarlık tarihinin de göz önünde bulundurulması gerektiğini söyler. Onun felsefe tarihine tarih bilinciyle yöneldiğini ve tarih bilincini aynı zamanda insan olmanın bir gereği olarak gördüğünü saptayabiliriz.

Timuçin’in felsefe çalışmalarında ağırlıklı bir yer tutan estetik konusunda ortaya koyduğu eserlerin birkaç işlevi yerine getirdiğini söylemek mümkündür. Onun estetik konusundaki çalışmaları hem felsefe eğitiminde yararlanılan kaynaklar olarak öğrencilere ve felsefecilerimize yararlı olmuştur. Ancak daha önemlisi bizde estetik alandaki felsefi birikime de önemli katkılar

getirmiş bulunmaktadır. Onun estetik anlayışında sentezci, bütünlükçü bir yaklaşımla aşırılığa düşen anlayışlar arasında bir denge ve ilişki kurmaya çalıştığı söylenebilir.

Sanatı gerçeklikle ilişkisi içinde ele alırken sanatın her zaman için felsefenin ışığında yol alması gerektiğini vurgulayan Timuçin’in, gerçeklik anlayışında ve insan kavramında olası ve olanak kavramlarına odaklanarak sanatın gerçekliği ve insanı değiştirme, arındırma ve yenileme işlevine işaret etmesi de önemlidir. Timuçin, ülkemizde estetik bilincin gelişimine ve estetik düşünce geleneğine önemli katkılarda bulunan bir şair-yazar-düşünürümüzdür.

Aydınlanmayı bir yaşam koşulu ve bir düşünme biçimi olarak benimseyen Timuçin’e göre, insanın geçmiş ve gelecek arasında yaşayan ve durumun bilinciyle düşünüp eyleyen bir varlıktır. Aydınlanmanın tarihsel bağlamda yalnızca belli bir dönemle sınırlı olmadığına dikkat çeken Timuçin’e göre insanlığın tarih boyunca sürdürdüğü bir “aydınlığa yönelme” çabası söz konusudur

Felsefi antropoloji ya da insan felsefesi adıyla olmasa da Timuçin’in felsefi çalışmalarında odaklandığı temel kavramların başında insan gelir. Onun felsefe ve uygarlık tarihini, sanatı, estetik değerleri, aydınlanmayı vb. konuları ve sorunları ele alışında insandan yola çıkan bir yaklaşıma dayandığı saptanabilir. Felsefe ve sanat (edebiyat) anlayışını da insanı araştırma olarak tanımlayan Timuçin, insanın, insan olmanın temel özellikleri ve yaşama koşullarını irdelerken onu ortaya koyduğu kültür ve uygarlık tarihi içinde ele alır. Ona göre, insan arayan ve kendini araştıran bir varlıktır. İnsan hem doğruları doğruluğu arar hem de güzelliği. Elbette iyi ve değerli olanı aramak da insan olmanın yadsınamaz bir özelliğidir. İnsan olmanın anlamı onun doğruya iyiye ve güzele yönelmesinde bulunabilir. Timuçin’e göre, felsefe de insanın bu çabasını kavramanın ve araştırmanın bir yoludur.

Türkiye’de felsefeye, felsefi düşüncenin gelişimine, düşünce tarihi ve estetik başta olmak üzere pek çok alanda önemli katkılarda bulunmuş olan Afşar Timuçin hakkındaki incelemelerin ve değerlendirmelerin önümüzdeki zamanda çoğalacağını umuyorum.

Kaynakça

- Bıçak, A. (2022). *Türkiye’de felsefenin gerçekliği ve eleştirisi*. Dergâh Yayınları.
- Bozkurt, O. (2014). *Bir portre: Afşar Timuçin*. Bulut Yayınları.
- Çetin, V. (2010). *Afşar Timuçin’e armağan*. Etik Yayınları.
- Çınar Sekban, Y. (2022). *Afşar Timuçin’in hayatı, sanatı ve şiirleri üzerine bir inceleme* (Tez No. 742256) [Yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Gür, B. (2022). Afşar Timuçin’in öyküleri üzerine bir inceleme (785995) [Yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kaynaradağ, A. (2004). Estetik tarihimizdeki gelişmelere bir bakış. *Özne Dergisi*, (1), 8-10.
- Timuçin, A. (1997). *Düşünce tarihi* (2. baskı). İnsancıl Yayınları.
- Timuçin, A. (2005). *Estetik bakış*. Bulut Yayınları.
- Timuçin, A. (2009). *Felsefe bir sevinçtir*. Bulut Yayınları.
- Timuçin, A. (2010). *Felsefeye giriş*. Bulut Yayınları.
- Timuçin, A. (2013). *Estetik*. Bulut Yayınları.
- Timuçin, A. (2018). *Aydınlanma yazıları*. Bulut Yayınları.
- Timuçin, A. (2019). *Edebiyat estetiği-konusunda kendimle konuşmalar*. Bulut Yayınları.
- Timuçin, A. (2020). *Eskiçağ aydınlığı: Yunan-Roma Dönemi’nin kısa kültür tarihi*. Bulut Yayınları.